

TÜRK ŞİİRİNİN BAHTİYAR SAYFASI

*Kamil Veli NERİMANOĞLU**

Dünyada her şey tecellidir; Allah'ın tecellisi. Su da toprak da Güneş de Ay da otlar çiçekler de... Yeryüzünün büyük sanat örnekleri Allah'ın tecellisinin tecellesidir, belki. Bu anlamda bizce Bahtiyar Vahabzade şiiri vatan ağrısının, bölünmüşlüğün tecellisidir.

Bu dünyada herkes kendi talihini yaşar. Şairler de. Aynen peygamberlik gibi. Peygamberlerden sonra gelen şairleri de ne yetenek, ne yüksek görev, ne şöhret, ne de ad-şan belirler. Büyük şairleri Tanrı'nın kendisi belirler. Kimseye itibar etmez.

Dilimizin büyük şairleri az değil. Şairlerin şairleri veya seçkinlerin seçkinleri iki elin parmaklarından fazla değil. Mevlâna, Yunus, Nevaî, Fuzulî, Karacaoğlan, Mahtumkulu, Sabir, S. Vurgun, Müşfik, Fazıl Hüsnü, Nazım Hikmet, Şehriyar, Bahtiyar Vahabzade...

Elbette ki bu sıra göreceli olabilir; fazla ve eksik olması da bu fikrin mantığını değiştirmez. Azerbaycan edebiyatı yeniden Anadolu sahillerine, Türkistan'a, İdil kıyılarına, Balkanlar'a doğru uzandı. Hüseyin Cavid'den sonra bu yönelmenin, ulaşmanın önünü kimse kesemezdi. Parçanın bütünlüğe kavuşmasını koşullandıran siyaset olsa da, bu siyasetin arka bahçesi ve temeli edebiyat idi. Bize özgürlük düşüncesini, mücadele azmini ilk sırada Cavid, Müşfik, S. Vurgun, R. Rıza, Bahtiyar Vahabzade öğretti. Biz gücümüzü, inancımızı, edebiyatımızdan aldık. Kardeş Türkiye'den, aykırı düşünce sahiplerinden aldığımız güçle omuz omuza olan bu kudret bizi ruhlandırdı ve önümüzü açmış oldu.

Pantürkizm damgası vurulan millî duyguların ifadesine göre en ağır baskıları yaşayan, soykırımı uğrayan, Sibirya'da çürütülen şairler ve yazarlar özgürlüğün ilk sayfasını yazanlar oldular.

* Prof. Dr., Aydın Üniversitesi Öğretim Üyesi, İstanbul.

Bu anlamda edebiyatımızın kesilmiş, hırpalanmış, boğulmuş kökleri üzerinde yeni, çağdaş Azerbaycan Türk edebiyatı misyonunu gerçekleştirmek büyük şairin; Bahtiyar Vahabzade'nin kısmetiymiş.

Bahtiyar Vahabzade 50'li yıllarda edebiyata başlamıştır. Seçkinlik onu doğuştan yakalamıştır. Bu zayıf, yüzünden dert-keder yağan bu genç, kendi yaşlılarından da, kendinden önceki ve sonraki şairlerden da farklı olan bu şair, ağır geçiş döneminin yetiştirdiği kalem sahiplerindendi.

50'li yıllar, Sovyet rejiminin II. Dünya Savaşı'ndan sonraki kırılma çağının, Stalin buzlarının hâlen erimese de yakında eriyebileceğinin esrarengiz süreciydi. Dünya edebiyatı, devrim edebiyatı kavramını iki anlamda kabulleniyor:

Birincisi, devrim zamanı veya devrim arefesinde yahut devrimden sonraki edebiyattır.

İkincisi, yeni edebî akımların yaratıcıları, edebî-estetik kalıpları, edebiyat felsefesini değiştirenler anlamını taşıyor.

Bahtiyar Vahabzade her iki anlamda devrimci falan değildir. Stalin'in ölümünden sonra da ne Rus edebiyatında, ne de Sovyet millî edebiyatında aniden devrim gerçekleşmişti. Kıştan sonra ilkbaharın gelmesi de, karın, buzun erimesi, otların boy göstermesi, çiçeklerin açması da doğa devrimi değildir.

Sosyal hayatın donu geçtikçe, havalar ısındıkça edebiyatın da donu çözülmeye başlamış, havaların ısınması sanatı, bilimi de ısıdırmaya başlamıştır.

Bahtiyar Vahabzade'nin ilk şiirlerinden örneklerle bakıyorum;

*Son vagonun dal ışığı yavaş-yavaş kıçıldıqce,
Zehmetinin menasını o büyüdür nezerinde,
Demir hette bağa-bağa yéridikce o her géce
Ohuyur öz heyatını bu hettlerin üzerinde... (Demiryolçu)*

Veya:

*Menim balaca dostum,
Unutma sen bir an da,
Géceden heyli kéçmiş,
Sen rahatca uyuyurken
Halen yanar ışığı
Senin müelliminin.
Belke o dün yazdığın
Yazına bahır senin... (Senin Müellimin)*

Başka bir örneğe bakalım:

*A mekteb yolları, mekteb yolları,
Sızdı ğar da gördüm, duman da, çen de.
Könlüm yarpağ gibi titreyip eser,
Yéne bu yollardan ötüp kéçende... (Mekteb yolları)*

Bahtiyar Vahabzade'nin "Menim dostlarım", "Bahar", "Dostluğ Nağmesi", Ebedi Héykel", "Çınar", "Céyan", "Aylı Géceler" vs. kitapları; "Adi Adamlar", "İzdırabın Sonu", "Şeb-i Hicran", "Gülüstan" şiirleri o yılların eserleridir. Şairin yayımlanmış son 12 ciltlik eserlerinin 1'inci cildi bu yılların şiirlerinden derlenmiştir. Bu şiirlerin sarsıcı, hayrette bırakan bir özelliği yoktur; fakat onlarda masumiyet, doğal bir saflık göz önündedir. Aynı özellikleri Azerbaycan nesrinde İsa Hüseyinov, İsmayıl Şıhlı, Sabir Ahmetli ortaya koymuştur.

Belki de bu edebiyatı geçiş dönemi edebiyatı olarak nitelendirmek daha doğrudur. Henüz Samet Vurgun'un, halk edebiyatının, klasik edebiyatın etkisinde olan şairin kendi soluğunu, yeni üslup arayışlarını görmezden gelerek değerlendirmek de doğru olmaz.

Edebiyatımıza yeni yeteneğin, yeni sesin gelişi, 40'lı yılların ikinci yarısından, 50'li yılların başlarından itibaren açık bir şekilde hissedilmektedir.

Biz bu yılların lirikasını, toplumda başlayan değişimi yansıtan kıpırdanmaları, rejim aleyhinde gerçekleşen itirazları vurgulamak istiyoruz. Stalin'in ölümüyle yeni hız kazanmış aykırı düşünce edebiyatının tarihi, Sovyetler Birliği'nin kurulduğu günden başlıyor. Fakat soykırımlar, hapisler, baskılar bu cereyanı zaman zaman zayıflatsa da, onu söndürememiştir. Azerbaycan'da 20-30'lu yıllardaki Hüseyin Cavid, Cafer Cabbarlı, Ahmet Cavat edebiyatının varisi olarak Bahtiyar Vahabzade, aykırı düşünce edebiyatını ortaya çıkarabilmiştir. Bahtiyar Vahabzade her şeyden önce özgürlük şairi olsa da, filozof-şair olmak onun edebî misyonunun ayrılmaz bir parçasıdır.

1813 Gülüstan, 1828 Türkmençay barış antlaşmalarından sonra ikiye; Güney Azerbaycan ve Kuzey Azerbaycan'a ayrılmış, bölünmüş vatanın trajedisini, siyasi derinlik ve edebî ustalıklı ele alan şair yazıyordu:

*Öz sivri ucuyla bu lelek,
Deldi sinesini Azerbaycan'ın.
Başını galdırdı ancağ dembedem
Kesdiler sesini Azerbaycan'ın...*

* * *

*Nasıl ayırdınız tırnağı etden,
Üreyi bedenden, canı cesetden.
Ahlı kim bu hağğı vemişdir size?
Sizi kim çağırmış Vetenimize?*

* * *

*Araz'ın suları gezepli, daşğın,
Şirin neğmeleri ahdır, haraydır.
Veten guşa benzer, ganadlarının
Biri bu taydırsa, biri o taydır.*

* * *

*Dayanıb Araz'ın bu tayında men,
“Can ğardaş”, déyirem, o da “Can” - déyir.
Éy zaman, sorğuma cavab vér neden
Sesim yéten yére elim yétmeyir?*

* * *

*Ağalar bilmedi birdir bu torprağ,
Tebriz de, Bakı da Azerbaycan'dır.
Bir élin ruhunu, dilini ancağ
Kağızlar üstünde bölmek asandır...*

Şairin bu yükselen feryadına, isyanına güneyden Şehriyar cevap yazdı. İnsanlar “Şairin Vatani” şeklinde gizli yayılan bu isyan şiirini elle yazıp kopyaladı ve yaydılar. “Samizdat” (kişisel yayım; gizli yayımlanan eser) adlandırılan bu sanat eseri KGB'nin (Devlet İstihbarat Teşkilatı) dikkatinden kaçamazdı. 1959 yılından sonra şair denetim altında yaşamak zorunda kaldı.

Fakat ne denetim ne baskı ne de yasak şairin ilham pınarını kuruttu.

Sıkıştırılan ana dili hakkını “Latın Dili” adlı şiirinde, özgürlük hakkını Asya ve Afrika halklarının örneğinde yazan şair aslında Azerbaycan Türkçesinin, Azerbaycan halkının talihini, derdini yazıyordu.

Bahtiyar Vahabzade bizim bir millet, yurt olarak bütünlüğümüzün şairidir. Bu bütünlüğün ilk hedefi Kuzey Azerbaycan Cumhuriyeti ile İran'da yaşayan 30-40 milyonun bütünlüğüdür. Sonraki ve daha önemli hedef Türk dünyasının, aynı dilde konuşan 250 milyon insanın bütünlüğüdür.

60-70-80'li yıllar, şairin sanat bakımından daha yetkin şiirlerinin, dram eserlerinin ortaya çıkış yıllarıdır.

Azerbaycan'ın bölünmüşlüğü Türk dünyasının param parça olması fikri, millî özgürlük sevdası, Bahtiyar Vahabzade'nin güzel Türkçesi ile dilden dile, elden ele yayılıyordu. Artık şairin dünyaya yayılmış şöhreti önlenemez hâle gelmişti. Ağır hücumlar, ona karşı kurulmuş komplolar, yaşanan trajediler şairin sözünü sınırlayamazdı. Bazen “Sovyetler Birliği kansız yıkıldı.” diyen kimseler KGB zindanlarında çürütülenleri aç susuz, işsiz bırakılanları, adsız şehitleri, gizli mücahitleri, Mustafa Cemiloğlularını, Cavidleri, Cevatları, Mehmet Eminleri, Bahtiyar Vahabzadeleri, Elçibeyleri görmezden gelenlerdir.

Bahtiyar Vahabzade şiirleriyle, tiyatro eserleri, makale ve konuşmalarıyla, çalıştığı Bakü Üniversitesindeki dersleriyle millî bilincin savunulmasında, millî ordunun oluşturulmasında, millî değerler, bütünlük, hak, adalet, özgürlük savaşında hep önde olmuştur. “1990 Ocak”ındaki (Kanlı Yanvar) Bakü trajedisinde şair, Rus generalinin yüzüne tükürerek halkını savundu. Latin alfabesinin arkasında durdu, dilimizin Türk adının ardıcıl [daimi] mücahidi oldu.

Hiç tesadüfî değil ki Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan millî özgürlük harekâtının sembolü oldu. Onun “Azadlık” meydanındaki konuşmaları gençlere, kadınlara, mücahitlere inanç, güven verdi.

Azerbaycan özgürlüğe kavuştuktan sonra da şairin demokrasi, insan hakları, millî değerler uğruna savaşı devam etmiştir.

Bahtiyar Vahabzade, millî şair kimliğiyle bütün dünya Türkleri, özgürlük savaşı veren bütün insanlar, sanatçılar için örnek olmuştur.

Onun drama eserleri Azerbaycan tiyatrosunun altın sayfalarıdır. Bu dramlar şairin şiirlerindeki fikir ve düşünceleri sahneye taşımış, onun sanatına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bahtiyar Vahabzade poetikası, yeniliği, tekrarsızlığı, yüksek edebî-estetik seviyesiyle seçilen söz sanatı örnekleri olarak Fuzulî pınarından su içmiştir. Onun şiirlerinin dili, üslubu, vezni, metoforik zenginliği ayrıca araştırma konusudur.

Şiirlerinin şekil ve anlam bütünlüğü, onun poetikasının ana özelliğidir. Bu ağır mücadele yıllarında şairin kalemi edebî-estetik bakımdan daha da berraklaşmış, sanat açısından güzelleşmiştir. Onun lirikası daha ince duyguları ifade etmeye başlamış, Azerbaycan felsefi şiirini zenginleştirmiştir. Şairin “Muğam” şiirler dizisi ruh poeziyası, düşünce esrarengizliği olarak Türkçemizin altın sayfalarıdır, desek gerçeği ifade etmiş oluruz.

Bahtiyar Vahabzade söz ustası, tekrarsız üslup sahibidir. Türkçemizin Bahtiyar Vahabzade okulu, Dede Korkut, Yunus Emre, Fuzulî toprağında yetişen bir çiçektir ki o çiçek yalnız güzelliğin, inceliğin, eşsiz kokunun değil, hem de haksızlıkla barışmazlığın, mücadelenin, özgürlüğün, istiklalin, millî kimliğin sembolüdür. Mehmet Akif’ten, Sabir’den, Yurdakul’dan, Yahya Kemal’den, Tevfik Fikret’ten, Cavid’den güç, kudret alan bu ekolün kendi renkleri, nakışları, sesi, estetiği vardır. Hiç tesadüfî değil ki Bahtiyar Vahabzade’nin okuduğumuz her şiirinde, onun kendisini görürüz; kendi sesini, tonlamasını duyarız, onun kalp çırpıntılarını hissederiz.

Türk millî şiiri, vatan ve vatandaşlık edebiyatı derken ilk akla gelen isimlerden biri de Bahtiyar Vahabzade’dir.

Bahtiyar Vahabzade fikir, düşünce sahibi miydi, yoksa duygu-fikir şairi mi?

Bu soruyu kesin şekilde cevaplandırmak çok zor; belki de imkânsız. Bu sorunun çelişki dolu cevabı ilk önce Bahtiyar Vahabzade’nin hayatını akla getiriyor. 60 yıllık yaratıcılık, her iki durumu da kapsıyor, dersek gerçeğe yaklaşmış oluruz belki de...

Dünyada her şey değişir. Şiir tekniği de, edebî akımlar da, şiir poetikası da. Bunlar sürekli değişmekte, dönüşmektedir; fakat, büyük sanat eserlerinin değeri değişmez. Zaman Fuzulî’de neyi değiştirebilir ki!

Şair, filozof, mücahit Bahtiyar Vahabzade, hep çağdaşımızdır. Türkçenin ölümsüz kıldığı şairler içinde Bahtiyar Vahabzade’nin de adının olması, her bir Türk’ün şerefidir.